

ní zákonů a lidskosti v systému, který se pod vlajkami revolučních slibů proměnil v zónu křivdy. Rehabilitace je pouze jedním z léků, které odstraní oblundný vřed ze společenského organismu, druhým, doplňkovým lékem musí být spravedlivý trest viníkům. Čekání na spravedlnost je však u nás dosud čekáním na Godota. Ve vládnoucí straně jsou stále ještě seskupení Vaculici i Novotní. Nenašel se ani jediný prokurátor, který by zahájil trestní řízení proti režisérům temna. Ó, republiko, Tvá spravedlnost! Necháš tisíce a desetitisíce lidí živořit v křivdě a v nouzi, a viníkům nouze i autorům křivd poskytuješ tučné peníze, komfortní bydlení a diplomatické obročí daleko od Prahy.

Spravedlivé zúčtování s nezákonností a nelidskostí není jen otázka mravní rehabilitace celé společnosti, ale i politický signál, že režim dovede osvědčit rozhodnost, a že to s nápravou myslí doopravdy a bez zadních vrátěk. Režim poukázal ústy Smrkovského na dva extrémy: pravcový, protisocialistický — a levicový, směřující k návratu a brutální represí. Prozatím se ovšem chová vůči rozšiřovatelům stalinistických letáků a neméně stalinistickým vyhlášovatelům teroristických prohlášení více než taktně; stejně tak je pro režim pohodlnější propichovat průzkumné balónky západního tisku, než dát svým některým přátelům na východě najevo, že z jejich postojů si řadoví občané našeho státu vyvodí závěry.

LL č. 14, 30. května 1968

A.J. Liehm

Tak vážně: Co konkrétně?

Co myslíte, jak to dopadne? Kde je největší nebezpečí? Co se vlastně teď bude dít? Ví vůbec někdo, jak bude Československo vypadat za dva roky? Aspoň přibližně?

Ty otázky kladou denně desítky úst. Mnohá z nich jsou zahraniční, většina našich, domácích. A všechna chtějí vědět totéž. Neboť v záplavě slov, projevů, prohlášení, manifestů a usnesení se stále více ztrácí mapa, na které je třeba nakreslit cestu a její cíl. Přitom všichni, i ti, kteří po nich nejvíc touží, vědí, že není jednoduchých a snadných odpovědí, že není hesel, která všechno shrnou a všechno vyřeší. I tak se však slov zdá příliš mnoho. V programu i v usnesení. A v tom množství zas příliš mnoho staré rutiny, formulací, o nichž dobře nevíš, zda znamenají jen povinnou splátku žargónu či mají skutečný politický obsah. A mají-li, tedy jaký přesně. Lidé už zase nediskutují o obsahu slov, ale dohadují se jejich smyslu. A protože si zvyklí nevěřit, jsou dál nedůvěřiví, mnohá slova znějí příliš povědomě, příliš známě, jenom tu nedůvěru dál žijí. Včetně výzev k pozitivní práci, k využití informačních prostředků k tomu, abychom nyní, když jsme si rozříkali to hlavní, hleděli... kam že? I tohle známe, říká si občan, ani ten žargón se nezměnil.

Přitom jde v téhle zemi především o důvěru, o pocit klidné jistoty, že se už s lidmi nehraje žádná hra, že se s národem hovoří jako s dospělým, kterému lze říci s tužkou v ruce: posad se a počítej se mnou...

Sám si myslím, že se změnilo mnohé. Ze všeho nejméně však ten žargón. Proč? Proč znějí usnesení a výzvy stále stejně, i když znamenají něco jiného, nebo aspoň odlišného? Proč všechno pořád vypadá, jako by vedení strany šlo především o to ubezpečit aparát, nebo lépe řečeno aparáty, domácí i zahraniční, a ne většinu členů strany a s nimi i národy této země, za jejichž legitimního vůdce se považuje? Snad právě proto, že tomu tak bylo dvacet, třicet, čtyřicet let, že nazvat věci pravým jménem se považuje skoro za neslušnost, ne-li už za zradu, a snad to ti, kteří ta slova píší, ani nedovedou. Pravda, ústřední výbor je jaký je, i aparát, funkcionáři; víme, kdo je vybíral, kdy, proč a podle jakého klíče [také se tomu říkalo nomenklatura]. A také k čemu. Takže by bylo vlastně naivní čekat, že živý obsah dostane i jinou podobu. Jenže vědí ti, kteří od záříového sjezdu budou za přítomnost už odpovědní docela sami, že se takto ke straně ani k lidu hovořit nedá? Vědí, jak bude zdelet na tom, nasadí-li sjezd už docela nový tón? Vědí, po všech zkušnostech, jak málo znamená mít veškerou moc? Vědí, že neřeknou-li si lidé, komunisté i nekomunisté, po zářijovém sjezdu: vída, tohle je nová řeč, noví lidé, nová strana... — nebudou docela nic platná slova o vedoucí roli ani hrozby, všechno bude zas jak bylo, lidé budou znovu docela lhostejní, nedůvěřiví, a katastrofa se stane neodvratnou? A v případě, že znovu nezlhostejnější, nyní dostanou vztek, zrovna tak. Vědí to? Vědí? Vědí, že i dnes lze stále ještě všechno zařídit, všechno zorganizovat, všechno připravit, hlavně když je v tom léto, prázdniny, dovolené, ale že to nebude vůbec nic platné, zůstane-li příliš mnoho slov a příliš mnoho lidí a příliš mnoho zvyklostí stále na svém místě?

VEDOUCÍ ÚLOHA

Vezměme třeba otázku tzv. vedoucí úlohy strany. Mluví se o ní jako o věci nesporné, hovoří se o morálním a politickém právu, a přitom, myslím, i autoři těchto slov velice dobře vědí, že v tu chvíli není v této zemi věci spornější, morálního a politického práva ořesenějšího než právě toto. Není na tom nic divného ani nepochopitelného. Hospodářský úpadek Československa 20 let po únoru 1948 je věcí, o které ví každé malé dítě, a skvrn na morální tváři těch dvaceti let je tolik, že se člověk až bojí srovnávat s minulostí. Přitom strana odpovídala v posledních dvaceti letech v této zemi za všechno. Docela za všechno. Včetně výsledků a důsledků. A s ní koneckonců všichni komunisté — ti více, ti méně. A nejvíc ti, kteří neodpovídali vůbec za nic a jenom se vezli, vytvářejíce příslušnou masovou základnu. Není patrně normálního, jakž takž zdravého národa na světě, který by po tako-

vě zkušenosti nepochyboval o do omrzení zdůrazňovaném morálním a politickém právu, které bohužel není posíleno ani tím, že „komunisté sami zahájili boj proti deformacím...“ Kdo, proboha, měl v systému vlády jedné strany tento boj zahájit, měl-li mít sebelepší naději na úspěch, kdo jiný měl možnost, šanci, příležitost a asi i povinnost jakkoli jej vést a dovést ke zdárnému konci, než komunisté a jmenovitě vedoucí orgány komunistické strany, v nichž byla soustředěna veškerá moc a její eventuální kontrola? Ne, to nejsou dobré argumenty a nezbuzují důvěru.

Jenže jsou argumenty jiné, pádnější, političtější, pravdivější. Především má komunistická strana stále v rukou veškerou moc, zrovna jako před lednem. Na ní a na jejím vnitřním vývoji do značné míry závisí, zda u nás dojde k pokojné postupné demokratizaci. Tuto moc komunistická strana sama nikomu neodvedá. Někdo se možná domnívá, že by bylo možné jí tuto moc vyrvat násilím. Hlouposti! V tu chvíli bude československý experiment s demokratickým socialismem utopen v krvi a země vržena možná o deset, možná o více let nazpátek. Stačí pohled na mapu, stačí znát základní světové souvislosti. Kdo to nevidí nebo nezná, je hlupák nebo provokatér. To už jsme řekli. To je tedy argument první. Je ještě druhý, obsažený v rezoluci ÚV: Strana „je hlavním zárukou dobrých vztahů mezi ČSSR a ostatními socialistickými zeměmi...“ Víme, že to je pravda, a každý by měl také vědět, že bez těchto dobrých vztahů nebude u nás v tuto chvíli ani demokratického vývoje.

Tak je tedy vedoucí role KSČ v dané etapě našeho politického vývoje objektivní nutností, ani dobrou, ani špatnou, je prostě právě jen historickým faktem, s nímž je třeba počítat. V tom, a v ničím jiném, je však také příležitost KSČ. Neboť málokteré hnutí s tak zatíženým kontem dostane v historii — v důsledku souběhu celé řady okolností — příležitost dokázat sobě i druhým, že je schopno znovu se zrodit z popela. KSČ tuto příležitost v důsledku zmíněných okolností od historie dostala. Jak s ní naloží, bude rozhodující pro ni i pro tuto zemi. Jestliže jí v plném rozsahu nevyužije, nemyslí, že se Češi a Slováci pokusí odhnat ji od moci násilím. Prostě se jen s pokrčením ramen znovu a definitivně odvrátí, a pak teprve bude zle.

ANTIKOMUNISMUS

Tak jako se mluví o vedoucí roli, jako by lidé byli jen hloupé, tupé, nemyslí stádo bez paměti, mluví se i o antikomunismu. Takové hladké slovo s velice dvojsečným ostřím. Bude se líbit za hranicemi i mnoha místním pamětníkům, všem, kteří vědí, co všechno se kdysi „slepým antikomunismem“ zastíralo a jak tenhle strašák dodnes platí v bohatých čtvrtích různých metropolí. Navíc se v nesocialistickém světě mnoho let po svém zrodu stal antikomunismus pro mnohé

synonymem antistalinismu, což není, upřímně řečeno, tak docela jeho vina. Nehledě k tomu, že i klasický antikomunismus potřebuje nedestalinizovaný komunismus, aby mohl dál bezpečně existovat. Zatím ho má bohužel stále ještě dost a dost.

To všechno platí tedy v klasické podobě všude tam, kde komunismus či komunistická strana jsou v nejlepším případě synonymem převzatí moci dělnickou třídou, revoluční, třeba nekrvavé cesty k socialismu a v nejhorším jakousi stalinskou, zásadně nepřilíhající hrozivou či aktuální eventualitou. Eskamotáží, starým rutinérstvím lze toto slovo vzít a navléci je na lidi v zemi, kde je situace jiná, a přitom předstírat, že znamená totéž. (V nejednom vedoucím orgánu strany sedí dosud ne jeden z těch, kterým jsme po léta říkali: Dovolíte-li, aby věci šly takto dál, přijde den, kdy lidé už nebudou dělat žádný rozdíl mezi Novotným a vámi, mezi těmi, kteří bránili jakémukoli vývoji a těmi, kteří se aspoň od toho roku 55-56 snažili prorazit hradbu tupé rutiny. Usmívali se na nás ironicky, shovívavě, prohlašovali, že jsme naivní, a dnes se tváří užasle, jako by nechápali, kde se vzalo co se vzalo.) V zemi, kde komunisté byli dvacet let u moci, kde měli příležitost uskutečnit všechno, co je jinde jenom teoretickou či politickou možností, kde měli praktickou příležitost naplnit velký humanistický ideál Marxův i Leninův. V takové zemi se jistě najdou profesionální antikomunisté výše zmíněného typu, ale v takové zemi budou především milióny lidí, kteří prostě na základě učiněné zkušenosti dospěli k názoru, že komunisté nevládli dobře, ba dokonce že snad ani dobře vládnout nemohou, protože dovedou příliš hladce sami sobě všechno zdůvodnit, jsou příliš ohební ve smyslu národním i osobním a jako každý jiný málo odolní proti pokušení moci. S touto přítěžující okolností, že jí z mnoha důvodů světuji příliš malému počtu až kupodivu neosvícených rukou. Jsou tito lidé antikomunisty v tom smyslu, v jakém to slovo známe? Vždyť oni netouží ani po návratu vykořisťování, ani se nechtějí stát spojenci vyhlazování jiných národů či čehokoli podobného. Oni si jen prostě myslí, že se komunisté neosvědčili a že by se jini možná osvědčili lépe. Mnozí takoví se dnes ujímají slova, a já mám pocit, že slovo antikomunismus je dnes jen jakýmsi východiskem z nouze, když se ukázalo, že není dost moudré házet neadresným označením „protisocialistické síly“. Co s takovými „antikomunisty“, jichž je podle mého mezi československými antikomunisty naprostá většina? Než jim hrozit prstem a dosáhnout tak jediného možného výsledku, totiž toho, že se obrátí zády, řeknou „vlezte nám na záda“ budou si myslet svoje, by bylo asi rozumnější toto: Vysvětlit jim, že dělič čára v této zemi neprobíhá mezi komunisty a nekomunisty — což by měl pochopit každý, kdo nehodlá strávit zbytek života zaléváním úhoru nenávisti a hořkosti — nýbrž docela jinak. Že těchto

dělicích čar, hrází a mezi je stejně mnoho mezi komunisty jako mezi nekomunisty. Že jen nepatrná část komunistů skutečně u nás vládla (i když, vim, být příslušníkem vládnoucí strany, jsou-li občané prvního a druhého řádu. . .). Že komunistická strana — jako ostatně každá strana, která je jediná u moci po dvacet let a přitom má v tak malé zemi jako je Československo hodně přes milión členů — je nutně širokou koalici nejrůznějších zájmů a za čtvrtstoletí vrostla do země tak, že ji prostě nelze vytrhnout a zaslápnout nebo přesadit jinam. Bylo by dobré vysvětlit jim, že ty komunisty, kteří mohou být a budou společností k užtku — a je jich, po mém soudu, mnoho — nemusí strana hájit, ti se obhájí sami, svou prací, svou potřebností, celou svou existencí. A bylo by také dobře pochopit, že ty, kteří se takto sami obhájit nemohou, kteří potřebují berle stranického okřikování druhých, aby se jakž takž udrželi nad vodou, společnost tak jako tak už nikdy nepřijme, a oni budou straně daleko víc ke škodě než k užtku. To všechno je samozřejmě dlouhodobý proces. Stejně jako jím je pokus o vzříšení komunistické strany jako politického hnutí, o jehož nikoli vedoucím postavení, nýbrž hluboce demokratickém a humanistickém charakteru nebude moci být pochyb. Tento proces si vyžadá mnoho času a na obou stranách mnoho trpělivosti. Ale dát mu do vinku psí hlavu antikomunismu pro ty, kteří jsou dnes plným právem vůči komunistům skeptičtí či odmítaví, znamená vzít mu všechny naděje na úspěch ještě dříve, než začal.

OBDOBÍ PŘECHODU

Jestliže tedy uznáme, že na jedné straně je vedoucí role KSČ nikoli morálním a politickým právem, ale historickým faktem a nezbytností dnešní situace, a že na druhé straně je proces národního usmíření a tedy přechodu k demokratickým formám života v naší situaci procesem dlouhodobým — a já se domnívám, že tato dvě fakta může uznat jak země, tak její politické vedení jako fakta výchozí — bude třeba se už konečně dohodnout, jak bude tato vedoucí role vykonávána (a uvnitř jakých mezi) a jak by měl vypadat alespoň ve své nejbližší fázi proces postupného přechodu k socialistické demokracii.

Nebude patrně obtížné shodnout se na tom, že nikdo v tuto chvíli přesně neví, jak by měla tato demokracie vypadat. V tom ohledu panuje dojemná shoda mezi těmi, podle nichž je opozice či opoziční strana v socialismu opozicí apriori antisocialistickou (což je nesmysl tak zjevný, že se až mozek vzpírá s ním polemizovat), až po ty, pro něž je otázka opoziční strany jedinou otázkou právě této chvíle a všechno mimo ni nedůstojným pádem zpět ke stalinismu. Na tom není nic divného. Z několika důvodů. Jednak proto, že po třiceti letech neexistence veřejného mínění a normálně fungujícího oběhu informací nikdo

prostě neví, jak vypadá politická mapa této země, kdo koho reprezentuje, co je co a kdo je kdo. A bude trvat dlouho, možná léta, než to aspoň přibližně zjistíme. Za druhé proto, že za posledních dvacet let došlo v této zemi k některým tak pronikavým změnám ve společenské struktuře, že na ně prostě nelze jen tak naroubovat kterýkoli z jinde fungujících mechanismů. Přitom pomineme otázku, že jsou i spory o tom, co vlastně roubovat, který systém nejspíš. A konečně za třetí je tu otázka, zda vůbec stojí za to roubovat některý ze známých mechanismů, zda to vůbec jde a zda se v rámci možného demokratického vývoje u nás nezrodí mechanismus nový, který zdaleka ještě netušíme?

Nelze ovšem do nekonečna prodlužovat provizorní stav, kdy staré zemřelo a nic nového se dosud nezrodilo. Tak jako v předchozích úvahách, je i tady třeba vyjít z faktů. A faktem, který velmi těsně souvisí s předchozími, je, že jediným organismem, v jehož rámci je KSČ jako hlavní mocenská síla ochotna se nějakým způsobem dělit o moc, bude dnes Národní fronta. A protože nelze přeskaakovat etapy, protože politika je uměním možného a také proto, že usilujeme-li o pokojný vývoj v demokracii, je třeba vycházet z existujících institucí, je Národní fronta zřejmě onou formou, která může zaručit dobrý a rozumný průběh nezbytného přechodného období na cestě k novému typu socialistické demokracie. Samozřejmě nikoli Národní fronta v dnešní podobě, ale Národní fronta ve své politické části rozšířená o všechny skutečné reprezentativní skupiny, jak se v našem veřejném životě za poslední léta a měsíce utvořily či utvářejí. Taková Národní fronta není samozřejmě cílem, nýbrž pouze prostředkem demokratizačního procesu, dalšího vývoje, má mu dát ústavní rámec a umožnit mu, aby se sám v sobě orientoval a mohl klidně a rozumně zvolit svou další cestu, svou příští podobu a tvar.

Bude tedy Národní fronta v nové, rozšířené podobě bezpochyby hlavním nositelem období přechodu, od jehož průběhu závisí v Československu všechno. Nestane se jím však automaticky z rozhodnutí své hlavní síly, KSČ, nebo z rozhodnutí vlastního. Může jím být toliko na základě mandátu, který jí svobodně udělí národy této země. Domnívám se, jak jsme to mohli rovněž číst v minulých týdnech, že stále ještě platí mandát z února 1948, je prostě apolitické nebo anti-politické dětinství. Tento mandát dávno prošel, z mnoha důvodů, které tu není třeba opakovat (záměrně opomímám námitku, že vlastně nikdy neexistoval, protože šlo o mandát revoluční, a ty později vždycky vyvolávají spory), už proto, že po dvaceti letech musí síla, jež nese odpovědnost za provedení společenský převrat, mít schopnost znovu předstoupit před národ a požádat o obnovu svého mandátu. Národní fronta bude tedy muset o mandát požádat, a měla by tak učinit formou referenda, formou kon-

krétně položené otázky, na kterou by země odpověděla ano, nebo ne. Tento mandát by měl mít zároveň charakter jakési smlouvy s národem, kontraktu, který by obě strany dočasně zavazoval k provedení určitých opatření a stanovil termín, kdy se obě strany znovu rozhodnou, zda a v jaké podobě mandát prodlouží či revidují.

Rozšířená nová Národní fronta by měla požádat zemi o souhlas, aby dala vládě Národní fronty podnět k vypsání voleb do Ústavodárného národního shromáždění, jež by proběhly na základě Národní fronty, to jest v nichž by voliči volili jednu listinu s větším počtem kandidátů, reprezentantů všech složek NF. Takové volby do Ústavodárného národního shromáždění jsou jediné, jež lze u nás z důvodů úvodem uvedených v dohledné době provést, má-li mít vývoj k demokracii klidný a nenarušený průběh a neměli předčasně skončit v příkopě. Mandát Ústavodárného shromáždění by měl být časově omezený, pravděpodobně dvouletý. Do jeho vypršení — což je zřejmě ode dneška asi za dva a půl až tři roky — by se zřejmě ukázalo několik věcí. Například do jaké míry byla KSČ schopna obnovit svůj demokratický a humanistický kredit v zemi, jaké jiné politické formace jsou uvnitř československého socialistického společenství reprezentativní a životaschopné, i jaké mají být jejich vzájemné vztahy. Zkušenosti přechodného období i politický profil země na jeho konci by pak byly zakotveny v nové ústavě, jejímž schválením by byla také ukončena platnost mandátu, svěšeného rozšířené Národní frontě. Ústava by byla předložena zemi k dalšímu referendu a po jejím eventuálním přijetí by se politický život už rozvíjel v novém rámci, který si v tuto chvíli netroufám předvídat. V případě, že by ústava byla odmítnuta, octla by se země za jiných okolností znovu přibližně ve stejné situaci jako dnes.

To je tedy zhruba schéma období přechodu, do něhož vstupíme v září letošního roku, po mimořádném XIV. sjezdu KSČ, který uzavře zcela amorfní, živelné období od ledna 1968. Od září nebude už v žádném případě možné vládnout bez pevně stanoveného plánu časového postupu a bez jeho potvrzení československými občany, nemají-li vznikat stále nové konflikty a postupně stále méně řešitelné situace. Nemáme-li se prostě vydat po jiné cestě, jež povede znovu k nastolení ničím nezastřené diktatury strany, to jest jejího aparátu, a v důsledku toho nutně i osobní moci se vším, co s tím souvisí. Včetně tentokrát už skutečně velice neblahých konců.

LL č. 16, 13. června 1968

Jan Procházka

a co si o tom myslíte vy?

„Co si myslíte o Vatikánu, církvi a náboženství?“

(Josef Rytíř, Blaník)

„Zajímá mě Váš názor na tzv. věřící soudruhy, tj. členy KSČ, kteří věří v Boha. Já je totiž řadím mezi obojživelníky. Myslí si, když je někdo věřící, pak patří do ČSL. V KSČ se podle mého názoru vyskytuje jenom z důvodů zjištěných. Je totiž přímo k smíchu, je-li předseda MO KSČ kárán manželkou, aby nejezdil v pátek maso, že je to hřích.“

(Hana Slouková, Nectava)

Budeme si muset zvykat, že Československo není jenom státem komunistů. I to je součástí demokratizace. Podle neoficiálních statistik, kterým se ale přikládá velká víra, je v naší zemi 58 procent věřících. Je to překvapující fakt. Boj s náboženstvím, vedený všemi dostupnými způsoby, jsme nevyhráli. Nemyslím si, že by to byl zápas, který nás příliš šlechtil, ani mi není líto, že to tak dopadlo. Nedopadlo to o nic hůř než všechno ostatní, co jsme podnikali se stejnou halasnou sebejistotou. Před devatenácti lety jsme během jedné noci zlikvidovali kláštery a tenkrát se zdálo, že opravdu přestaly existovat. Víc než tisíc kněží jsme poslali do průmyslu a naivně jsme doufali, že přestanou být kněžími. Tehdejší mládež jsme zneprístupnili vyučování katechismu a zvědavost a hlad dnešní mládeže po věrouce nás deprimuje a překvapuje. Neuvědomili jsme si, že náboženství je něco hlubšího než jenom desetiletá nebo dvacetiletá politická kampaň. Jsou to hluboké kořeny a tradice, stejně živé poselství, jako je jazyk anebo kultura národa. Křesťanství jde s tímto národem od šerosvitu našich dějin. Jeho oslnivý vzestup i hloubky jeho pádů jsou vepsány jako vrásky do tváře naší země. Křesťanská knižata, věro-zvěsti, kteří nám přinesli pismo, pozdější vlastenečtí biskupové, opati, archiváři, písmáci, vynálezci, vědci i politikové, to je příliš dlouhá řada, než aby mohla být překonaným a prázdným pojmem. Jan Hus nebyl jenom vlastenec, jak jsme často vzpomínali, byl především církevním reformátorem.

Bylo tedy jenom naším předsudkem, že věřící člověk je občanem méněhodnotným. Byl to ovšem předpoklad úředně platný. Učitelé navštěvující bohoslužby byli pro tento důvod propouštěni ze škol. Znal jsem jednoho důstojníka, který mši navštěvoval tajně a v přestrojení. Paž to kdosi z čekatelů na jeho funkci a plat odhalil, politické oddělení udělalo s dotyčným „jezuitou“ krátký proces. Zapomínalo se, že víra není pošestilostí, omezeností, ale naopak potřebou nitra. Ateismus není ničím jiným než prostě vírou v jiné hodnoty. Socialistický stát dnes už začíná chápat, že je jeho povinností přinejmenším tolerovat svobodnou vůli svých věřících občanů. Snad se konečně i socialis-